

გარემოსდაცვითი განათლება სკოლაში

^{1,2}მაია ბლიაძე, გეოგრაფიის აკადემიური დოქტორი, პროფესორი;

²შორენა ტყემალაძე, განათლების აკადემიური დოქტორი, მოწვეული ლექტორი
¹ევროპის უნივერსიტეტი, ²ქუთაისის აკ. წერეთლის სახელობის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

³მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ეროვნული ცენტრი

DOI: <https://doi.org/10.52340/spectri.2023.08.02.19>

საკვანძო სიტყვები: მდგრადი განვითარება, გარემოს დაცვა, გარემოსდაცვითი განათლება, ეკოსკოლები.

გარემოს დაცვა მთელ მსოფლიოში აქტუალური პრობლემაა, რადგან დღეს, თითქმის ყველას გააზრებული აქვს, რომ სუფთა და მდგრადი გარემო, ჩვენი და ჩვენი შთამომავლობის ჯანსაღი მომავალია. შესაბამისად, დღევანდელ სამყაროში, სადაც მუდმივად მიმდინარეობს ეკოლოგიური ხასიათის ცვლილებები, სადაც საგრძნობლად გახშირდა ბუნებრივი კატასტროფები და თანდათან იზრდება მათგან გამოწვეული მსხვერპლი თუ ზარალი, სულ უფრო და უფრო მეტი ყურადღება ექცევა გარემოსდაცვით განათლებასა და გარემოსდაცვითი ცნობიერების ამაღლებას სწავლების ყველა საფეხურზე.

გარემოსდაცვითი განათლება, რომლის მთავარი მიზანაც გარემოსდაცვითი თვალსაზრისით განათლებული საზოგადოების ჩამოყალიბებაა, შეისწავლის და იკვლევს ადამიანის ქმედების ზეგავლენას გარემოს მდგომარეობაზე, გარემოსდაცვით პრობლემებსა და მათი მოგვარების გზებს, ბუნებრივი გარემოს შენარჩუნების, დაცვისა და გაუმჯობესების საშუალებებს. დღეს კაცობრიობა უკვე რეალურად დგას მთელი რიგი გლობალური ცვლილებების წინაშე, რომლებიც საფრთხეს უქმნის ადამიანის არსებობას. ისეთი გლობალური ცვლილებები, როგორცაა კლიმატის ცვლილება, ტყეების გაჩეხა და მათი ფართობების შემცირება, მსოფლიო ოკეანის პლასტმასითა თუ ნავთობით დაბინძურება, ბიომრავალფეროვნების შემცირება, ბუნებრივი კატასტროფების გახშირება, გაუდაბნობა და ნიადაგის ეროზია, ნიადაგისა და ჰაერის

დაბინძურება, ნარჩენები, ქალაქური პრობლემები (მაგალითად ხმაური) და სხვ. უკვე ნათლად ვლინდება ლოკალურ დონეზე.

გარემოსდაცვითი განათლება, როგორც აუცილებლობა, უკვე დღის წესრიგში დგას მსოფლიოს მასშტაბით. მრეწველობისა თუ ადამიანის საქმიანობის განვითარებასთან ერთად, თავი იჩინა ამ საქმიანობის მძიმე შედეგებმა გარემოზე, თუმცა ხშირად ამაზე არც საუბრობენ, ხან შეგნებულად, ხან იმის გამო, რომ უბრალოდ არ იციან. არადა დღესდღეობით სწორედ არცოდნაა ყველაზე დიდი პრობლემა, განსაკუთრებით კი ისეთი საკითხისა, რომელიც გლობალურია და არა მარტო საცხოვრებელ გარემოს აზიანებს, არამედ საფრთხეს უქმნის ადამიანისა და ყველა სხვა ცოცხალი ორგანიზმის ჯანმრთელობას/სიცოცხლეს.

გარემოსდაცვითი განათლება პროცესია, რომლის დროსაც ადამიანები, ადამიანთა ჯგუფები და ორგანიზაციები სწავლობენ გარემოსდაცვით საკითხებს და უკეთ ეცნობიან გარემოს, რომელშიც ცხოვრობენ. დღეს ეს ცოდნა უაღრესად აქტუალურია.

გაეროს გარემოს დაცვისა და განვითარების კომისიის ანგარიშში გარემოსდაცვით პრობლემასა და უსაფრთხოებას შორის არსებულ კავშირზე პირველად 1987 წელს გაკეთდა ჩანაწერი: „კაცობრიობას ორი ძირითადი საფრთხე ემუქრება: პირველი – ეს არის ატომური იარაღის გამოყენება, – იმედს ვიტოვებთ, რომ მომავალში ეს პერსპექტივა აღარ იარსებებს, – და მეორე – მსოფლიოს გარემოს დეგრადაცია. ეს არ არის მომავლის პერსპექტივა, ეს ფაქტია დღეს“ (VII).

მოგვიანებით, 1988 წლის სექტემბერში, გაეროს 42-ე გენერალურმა ასამბლეამ ოფიციალურად დაამტკიცა უსაფრთხოებისა და გარემოს დაცვის კონცეფცია, რომელშიც ხაზი გაესვა იმ ფაქტს, რომ მსოფლიოში არსებული გლობალური პრობლემებიდან, რომლებიც საერთაშორისო მშვიდობასა და უსაფრთხოებას უქმნის საფრთხეს, სწორედ გარემოს დეგრადაცია და მისი თანამდევი პრობლემებია ყველაზე მძაფრი და სწრაფად მზარდი.

სკოლებში გარემოსდაცვითი განათლების გავრცელებისა და დანერგვის იდეა გაეროს მიერ 1992 წელს, ბრაზილიაში, რიო დე ჟანეიროში გამართულ კონფერენციაზე, რომელიც ჩვენს პლანეტაზე მიმდინარე კლიმატურ პროცესებსა და მათთან დაკავშირებულ საერთაშორისო საქმიანობას ეძღვნებოდა, იქნა გაჟღერებული. კონფერენციამ მნიშვნელოვნად მიიჩნია განათლება და ცნობიერების ამაღლება გარემოსდაცვით პრობლემებთან დაკავშირებით. გაეროს 2030 წლის მდგრადი

განვითარების ამბიციური გეგმის თანახმად, ეს გეგმა ვერ განხორციელდება ადამიანების გარემოსდაცვითი და მდგრად განვითარებასთან დაკავშირებული ცოდნის ამალგების გარეშე. კავშირი გარემოსა და ადამიანებს შორის და მათი ერთმანეთზე დამოკიდებულება უნდა გახდეს ის საფუძველი, რომელიც ახალგაზრდა თაობას გადაადგმევინებს გარემოს დაცვისთვის აუცილებელ იმ ნაბიჯებს, რომლებიც 2030 წლის გეგმაში, მე-13 და მე-15 მიზნებშია ხაზგასმული.

გარემოზე ზრუნვა რომ თითოეული ადამიანის ვალდებულებაა ეს, რა თქმა უნდა, ცნობილია, ხოლო სასწავლო დაწესებულებები, განსაკუთრებით კი სკოლა სწორედ ის სივრცეა, სადაც მოსწავლე უნდა:

- ✓ გააცნობიეროს და გაიაზროს გარემოსდაცვითი განათლების არსი და მასთან დაკავშირებული საკითხები;
- ✓ შეძლოს გააანალიზოს, თუ რა პოზიტიური თუ ნეგატიური შედეგი შეიძლება მოჰყვეს გარემოსადმი თითოეული ადამიანისა და, ზოგადად, საზოგადოების დამოკიდებულებასა და ქმედებას.

ამ ამოცანების შესასრულებლად აუცილებელია დედამიწის მდგრადი განვითარებისთვის საჭირო ცოდნის ინტეგრაცია მოხდეს სასკოლო განათლების სისტემაში. საჭიროა, მოსწავლეებს შევთავაზოთ ისეთი სასწავლო პროგრამები, ფიზიკური სივრცე და საორგანიზაციო კულტურა, რომელიც წახალისებს გარემოსდაცვით აზროვნებას და ეკოლოგიურად განათლებულ მსოფლიო მოქალაქეებად მათ აღზრდას.

გარემოსდაცვითი განათლება, რომელიც მულტიდისციპლინურ სწავლებას წარმოადგენს, აყალიბებს გარემოსდაცვით შეგნებას, ღირებულებებს და უნარ-ჩვევებს, რომელთა საშუალებითაც თითოეულ ადამიანს და მთლიანად საზოგადოებას გარემოს შენარჩუნებისა და გაუმჯობესების საქმეში თავისი წვილილი შეაქვს. გასათვალისწინებელია ის ფაქტორიც, რომ საკითხის გლობალურობიდან და აქტუალობიდან გამომდინარე, მისი სწავლება კომპლექსური ხასიათის უნდა იყოს და იგი საბუნებისმეტყველო და საზოგადოებრივი მეცნიერებებთან ერთად, სხვა სასწავლო დისციპლინების სწავლების კომპონენტსაც უნდა წარმოადგენდეს. მაგალითად, ქართულის მასწავლებელმა შესაძლებელია კონკრეტული მასალის შესწავლისას უბიძგოს მოსწავლეებს, აღმოაჩინონ ნაწარმოებში მოცემული გარემოსდაცვითი საკითხები და იმსჯელონ, თუ როგორ ხედავს ავტორი მოცემულ

პრობლემას და მოგვარების რა გზებს გვთავაზობს, თავად როგორ გადაწყვეტდნენ ამ პრობლემას, რა ალტერნატივები არსებობს და ა.შ. მათემატიკის მასწავლებელმა შესაძლებელია არსებული მონაცემების საფუძველზე შეადგენინოს ან თავად მისცეს მოსწავლეებს გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული საკითხების შემცველი ამოცანები და ა.შ.

გარემოსდაცვითი განათლებისა და ინფორმაციის ცენტრისა და სოციალური კვლევისა და ანალიზის ინსტიტუტის მიერ ერთობლივად ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობა (58.9%) გარემოსდაცვითი საკითხების შესახებ ცოდნის/ცნობიერების გაღრმავებას ისურვებდა. ასევე რესპონდენტთა დიდი უმრავლესობის შეფასებით, გარემოსდაცვითი განათლების ინტეგრირება სწავლების როგორც ფორმალურ, ისე არაფორმალურ საფეხურზე მნიშვნელოვანია. გამოიკვეთა ისიც, რომ გამოკითხულთა უმრავლესობას სწავლის პროცესში გარემოსდაცვითი საკითხების შესახებ ინფორმაცია არ მიუღია. გამონაკლისია სასკოლო განათლება, რომლის ფარგლებშიც რესპონდენტთა 60%-მა გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით გარკვეული სახის ცოდნა შეიძინა. განათლების დონის ზრდასთან ერთად იზრდება გარემოს დაცვის კუთხით მნიშვნელოვან საკითხებზე ინფორმაციის მომძიებელთა წილი (საშუალო განათლების მქონეთა შორის ასეთ ინფორმაციას ყოველთვის ან ხშირად იღებს 30.5%, ხოლო უმაღლესი განათლების მქონეთა შორის - 42%). კვლევის შედეგად ასევე გამოიკვეთა, რომ ახალგაზრდები და სკოლის მოსწავლეები შედარებით ღია არიან გარემოსდაცვით საკითხებთან დაკავშირებით ინფორმაციის მიღების თვალსაზრისით და გამოხატავენ მზაობას მოიქცნენ გარემოსდაცვითი საკითხების გათვალისწინებით. ზრდასრულების შემთხვევაში სირთულეს წარმოადგენს უკვე არსებული ჩვევების დამსხვრევა. განსაკუთრებით რთულია მათი დარწმუნება, მოიქცნენ ეკომეგობრულად მაშინ, როდესაც ეს დაკავშირებულია მათ ბიზნესთან და ფინანსებთან.

გარემოსდაცვითი განათლებისა და ინფორმაციის ცენტრის დაკვეთითა და ჩემი ავტორობით შეიქმნა დამხმარე სახელმძღვანელო, რომელიც განკუთვნილია დაწყებითი საფეხურის მასწავლებელთათვის. მისი მიზანია დაწყებითი საფეხურის მოსწავლეებისათვის (1-4 კლასები) გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლება. სახელმძღვანელო ეფუძნება 2018-2024 წლების ეროვნულ სასწავლო გეგმას. მასში წარმოდგენილია 8 თემა, ხოლო თითოეული თემა შესაბამისი მრავალფეროვანი

აქტივობებით და კომპლექსური დავალებებით. თითოეულ თემას თან ერთვის დაწყებითი საფეხურის ბუნებისმეტყველების სტანდარტით განსაზღვრული მკვიდრი წარმოდგენები, ასევე მოცემულია თუ რა ცოდნას შეიძენს მოსწავლე და რა უნარების განვითარებას უწყობს ხელს თემის ფარგლებში წარმოდგენილი აქტივობები და დავალებები. სახელმძღვანელოზე დაფუძნებით ასევე მომზადდა ტრენინგმოდული, რომლის ფარგლებშიც გადამზადდა 7000-მდე მასწავლებელი.

გარემოსდაცვითი მიმართულებით მნიშვნელოვანი ნაბიჯია საქართველოში ე.წ. ეკოსკოლების პროგრამის დანერგვა. ეკოსკოლების პროგრამა პირველად 1994 წელს დანიაში, გარემოსდაცვითი განათლების ფონდის (Foundation for Environmental Education, FEE) მიერ და UNESCO-სა და გაეროს გარემოსდაცვითი პროგრამის (UNEP) მხარდაჭერით იქნა დაარსებული. ეკოსკოლის პროგრამა მჭიდროდ უკავშირდება მდგრადი განვითარების მიზნებს, რომელთა შესრულებაც 2015-2030 წლებში უნდა მოხდეს და მთელ მსოფლიოშია აღიარებული. პროგრამაში ჩართულ სკოლებს შესაძლებლობა აქვთ თავიანთი წვლილი შეიტანონ გარემოს მდგრადობის შენარჩუნებაში და მოსწავლეებს განუვითარონ გარემოსდაცვითი ცნობიერება ჩაერთონ გარემოსდაცვით აქციებსა თუ კამპანიებში და ეკოსკოლების ქსელის საშუალებით სხვა ჩართულ სკოლებს გაუზიარონ საკუთარი გამოცდილება.

ეკოსკოლების პროგრამა პროექტული სწავლებითა და ინტერდისციპლინური მიდგომით მნიშვნელოვან როლს ასრულებს განათლება მდგრადი განვითარების მიმართულებით. პროგრამის მიერ შეთავაზებული რესურსებისა და პროექტების საშუალებით მდგრადი განვითარების მიზნები სასწავლო პროგრამებს უკავშირდება და გარემოსდაცვითი საკითხების უკეთ და საგნთან ინტეგრაციაში ფორმალურ თუ არაფორმალურ გარემოში შესწავლის შესაძლებლობას იძლევა.

პროგრამის ფარგლებში სკოლას ეძლევა შესაძლებლობა იზრუნოს საკუთარი გარემოს გასაუმჯობესებლად და გახდეს უფრო მდგრადი, „მწვანე“, ნაკლებად იყენებდეს რესურსებს და ზრუნავდეს გარემოზე.

მეტად მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ ეკოსკოლების პროგრამის ფარგლებში შერჩეული და განსახორციელებელი პროექტის გარშემო მთელი სასკოლო საზოგადოება ერთიანდება, რაც ხელს უწყობს როგორც მათ შორის, ასევე მოსწავლეთა მშობლებსა და ზოგადად თემს შორის კომუნიკაციასა და თანამშრომლობას. ეკოსკოლების პროგრამა მუდამ მხარს უჭერს ახალგაზრდების

იდებს, ინიციატივებსა და პრაქტიკულ საქმიანობას, უმაღლეს მოტივაციას, რომ ისინი აქტიურად ჩაერთონ გარემოსდაცვით საქმიანობებში, ხოლო შედეგად მოსწავლეებს უჩნდებათ იმის რწმენა, რომ მათ შეუძლიათ თავიანთი წვლილი შეიტანონ გარემოს დაცვითი კუთხით და უფრო მეტიც - გარემოსდაცვითი პოლიტიკაც კი განსაზღვრონ. გარემოსდაცვითი პრობლემების მოგვარებაში მოსწავლეთა აქტიური ჩართულობა ერთის მხრივ აძლევს მათ შესაბამის ცოდნას, ხოლო მეორეს მხრივ უვითარებს უნარებსა და უყალიბებს სწორ ღირებულებებს.

საქართველოში ეკოსკოლების პროგრამას, განათლების, მეცნიერებისა და ახალგაზრდობის სამინისტროსთან ერთად, ასოციაცია „დავიცვათ საქართველოს სისუფთავე“ ახორციელებს, რომელიც გარემოსდაცვითი განათლების ფონდის (FEE) ასოცირებული წევრი და ეკოსკოლების პროგრამის წარმომადგენელია ეროვნულ დონეზე. პროგრამაში საქართველოს 200-ზე მეტი საჯარო და კერძო სკოლაა ჩართული, რომლებმაც ტრენინგების გავლის შემდეგ სხვადასხვა გარემოსდაცვითი პროექტების განხორციელება დაიწყეს სკოლასა და თემში., მათ შორის ისეთ საკითხებზე როგორცაა ბიომრავალფეროვნება, ნარჩენები, კლიმატის ცვლილება. ასევე ეკოსკოლების პროგრამის ფარგლებში 10 შერჩეულ სკოლაში მასწავლებლებისთვის ჩატარდა ცირკულარული ეკონომიკის ტრენინგები, ხოლო გადამზადებულმა მასწავლებელმა მოსწავლეებთან ერთად შესაბამისი პროექტები განახორციელეს ამ მიმართულებით.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ გარემოსდაცვითი საკითხები უკვე შეტანილია ახალ გრიფირებულ სასკოლო სახელმძღვანელოებში, ხოლო მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ეროვნული ცენტრი მუდმივად ატარებს მასწავლებელთა გადამზადების ტრენინგებს ამ მიმართულებით.

მიუხედავად მთელი რიგი განხორციელებული აქტივობებისა გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი: საჭირო და მნიშვნელოვანია ფორმალური და არაფორმალური განათლების სფეროების დაახლოება და კოორდინაცია, ასევე მნიშვნელოვანია, რომ გარემოსდაცვითი საკითხები ყველა საგნობრივ დისციპლინასა და სფეროში იყოს ინტეგრირებული; და უნდა მოხდეს მედიის უფრო მეტად ჩართვა და გააქტიურება გარემოსდაცვითი განათლების გავრცელების მიმართულებით.

ლიტერატურა

- I. მ. ბლიაძე. მდგრადი განვითარების მიზნები. <https://eu.edu.ge/sites/default/files/2022;>
- II. მ. ბლიაძე „რას ნიშნავს გარემოსდაცვითი პასუხისმგებლობა?“
<https://mastsavlebeli.ge/?p=33217>
- III. მ. ბლიაძე. თ. შუბლაძე და სხვ. გარემოსდაცვითი და აგარარული განათლება სკოლაში
<https://www.eiec.gov.ge/Ge/Topics/Documents/1?fbclid=IwAR3AcB3x8splqwgEPvldDAPDpROcnn8JGcZlVvc9kbd-5VBbVs5n98Rm07w>
- IV. გაეროს 2030 წლის მსოფლიოს მდგრადი განვითარების მიზნები.
<https://sdgs.un.org/goals>
- V. გარემოსდაცვითი განათლებისა და ცნობიერების დონე საქართველოში, ძირითადი მიგნებები.
<https://www.eiec.gov.ge/Ge/Topics/Documents/1?fbclid=IwAR3AcB3x8splqwgEPvldDAPDpROcnn8JGcZlVvc9kbd-5VBbVs5n98Rm07w>
- VI. მ. ბლიაძე, „ეკოსკოლების პროგრამა“ - <https://mastsavlebeli.ge/?p=29696>
- VII. გაეროს გარემოს დაცვისა და განვითარების კომისიის ანგარიში.